

Russ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

Наш језик

НАШ ЈЕЗИК

LIBRARY
APR 9 1952
UNIVERSITY OF CALIFORNIA

nov. ser.

НОВА СЕРИЈА
Књ. III — Св. 1-2

БЕОГРАД 1951

САДРЖАЈ:

	Стр-
1. А. Белић: Његош и национална култура наша	1
2. М. Стевановић: Деминутивни с наставком <i>-ић</i> (и <i>-чић</i>)	6
3. Св. Марковић: О именицама на-исш(а) и сл.	12
4. Св. Предић: О роду страних именица	28
5. Д-р. Х. Клајн: Важност реченичног акцента у пословицама	34
6. М. Влајинац: „Једна смрт не да другој“	37
7. Н. Сенић и А. Зубац: „У интересу што боље књиге“	39
8. П. Речи изведене од основе „магнет“	46
9. Б. Јањић: Диваљ-дивљи	48
10. Гисма уредништву	50
11. Језичке поуке	66

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР:

др Александар Белић, Глиша Елезовић, др Радомир Алексић,
др Михаило Стевановић, др Радосав Бошковић,
Бранислав Милановић и Игрутин Стевовић

Научна Књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ ОРБИЈЕ,
БЕОГРАД 1951

О ИМЕНИЦАМА НА -ИСТ(а) И СЛ.

1

О именицама овога типа писано је већ, али се никако не може сматрати да је то питање исцрпено и да о њему не би имало ништа више да се рече. Напротив.

Први је о овим именицама писао Маретић. Он је то учинио пре више од 50 година, у I издању своје Граматике и стилистике, 1899 год. На стр. 181 он вели: „За оваке ријечи не може граматик друго рећи, него да треба причекати, што ће од њих учинити вријеме и обичај”. Међутим, после 25 година, у Језичном савјетнику (1924 год.) он даје своје мишљење о том питању. Говорећи (на стр. 194—5) о именицама са суфиксом *ист(а)*, он износи да „једни писци пишу с наставком *-ист*, други с наставком *-иста*”, и на крају закључује: „Мислим да је боље: идеалист, комунист, журналист итд. него идеалиста”. Но иако се у Језичном савјетнику изјаснио у прилог суфикса *-ист*, у II издању Граматике и статистике (1931 год., стр. 186) Маретић је поново неодлучан, и одељак о именицама на *ист(а)* завршава следећим речима: „Које је писање боље, тешко је рећи, особито кад се ни други словенски језици не слажу: Руси пишу *ист*, а Пољаци и Чеси *иста*”.

Тако Маретић.

П. Борђић, пишући у Нашем језику (год. II, стр. 145 до 149) о двојаким завршецима неких туђица, сматра „да би се требало одлучити за један од споменутих облика”. Он не каже изричито који би то облик требало да буде, али судећи по његову излагању он је за облик са *а*.

У новој серији Нашег језика (год. I, стр. 290) Р. Бошковић се такође дотиче именица са суфиксом *ист(а)* и поставља

питање: „Шта је боље и правилније: оставити и даље два облика поменутог суфикса или „форсирати” један облик његов — и који?”

Да би се одговорило на сва питања која иокрсавају у вези са овим именицама, мислим да би се требало вратити на оно што је Маретић рекао у I-ом изд. своје Граматике и стилистике. Он је препоручио да се причека, да се остави времену да оно одлучи. Отада је прошло више од пола века, па иако то у развјетку једног језика није тако дуг период, ипак се можемо запитати да ли је време одлучило. Мислим да се на ово питање може одговорити потврдно.

Именице на *ист(а)* претстављају неку врсту „интернационалних” именица и њихов број се у нашем језику стално повећања. Суфикс је грчко-латинског порекла (грч. ἰστίς лат. *ista*), односно именице са тим суфиксом чине најбројнију групу именица са завршетком *т(а)* (грч. ητις, лат. *ta*). Почеле су у већој мери улазити у наш језик у Вуково време. Зато је од значаја како се Вук према њима односио. Маретић се задовољио тиме да наведе неколико примера из Вука (и Даничића) не настојећи да из њих извуче и закључак. Међутим, баш из Вукових примера које је Маретић навео, а и из осталих случајева употребе ових именица у Вуковим делима, може се закључити да је, и поред извесног колебања, Вук, са изузетком именице *јеванђелист*, коју употребљава само у том облику, у највише случајева употребио облике са *а*. Најчешћу употребу ових именица у Вуковим делима налазимо у списку „пренумеранта”, где су уз имена дата и занимања. Тако у II књ. народ. песама (1845 год.) поред три случаја употребе *канцелиста* налазимо и *протоколист*, али у осталим књигама само *протоколиста* (Пословице, Ковчежић, Правит. совјет). У IV књ. нар. песама (1862 год.) имамо на два места *гимназист*, али и *лицеиста*, *ђимназиста*, а касније само *ђимназиста* (Живн об. нар. срп.). Затим, ту су још и именице *компуариста* (НП 3, 1846 год.), *артиљериста*, *компониста*, *материјалиста*, *телеграфиста* (Правит. совјет), *јуриста* (Вукова преп. I, стр. 302, Грам. и полем. сп. II, 162 и III, 33), *конципииста*, *диурниста* (Срп. нар. прип. 1853 год.), *гардиста* (Ист. и етн. сп., стр. 298) и др. Ово несумњиво потврђује да је Вук, иако је те именице

узимао из немачког језика, у коме су без крајњег *a*, тежио да им дода то *a*, а то значи да није хтео да иде за туђим уследом, већ је, из неких разлога, сматрао да облик са *a* одговара више духу српског језика. Маретићево мишљење (у II изд. Грам. и стил.) да је писање облика са *a* „ваљда према талијанском” не би се могло усвојити, а најмање се може односити на Вука.

Од Вукова времена до данас број именица на *ист(a)* које су ушле у наш језик умногостручио се, а тиме се повећала и несређеност која влада у њиховој употреби. Сliku те несређености претставља Српско-немачки речник Ристића и Кангрге. У њему су код већине именица дата оба облика, стављањем крајњег *a* у заграду: (авантурист(*a*), економист(*a*), идеалист(*a*), капиталист(*a*), комунист(*a*), машинист(*a*), соци[*j*]алист(*a*), телефонист(*a*), и сл.), мањи број је само са крајњим *a* (анархиста, гимназиста, дентиста, дрогериста, јуриста, туриста), а свега неколико без *a* (гардист, јеванђелист, телеграфист).

И код писаца је слично. Једни употребљавају облик са *a*, други без *a*, а трећи и један и други облик. Само док у једнини већина употребљава *иста*, у множини је обратно: већина писаца поступа са овим именицама као да се у једнини завршавају на сугласник, тј. у ном. мн. даје им се наставак *и (исти)*, а не *e*, како би се очекивало према једнини на *a*. Тиме се ове именице издвајају од именица м. р. на *a* типа судија, слуга и сл.

Из следећег материјала, узетог из речничке грађе Института за српски језик САН, која обухвата период од средине XIX века до II светског рата, види се да је број писаца који употребљавају суфикс *иста* знатно већи од броја оних код којих је овај суфикс без крајњег *a*.

Иста: Историк, правник, економиста (Даничић); Егоиста, саможивац (Ј. Стејић); Капиталиста у народно-економском смислу; За сваког капиталисту; Комуниста пак тежи, да сви учествују (К. Цукић); Млади гимназиста (К. Руварац); Под именом произвођача разуме увек капиталисту (Св. Марковић); Речити слависта; Први идеалиста, други више реалиста (Ст. Бошковић); Највећи капиталиста; Сава, националиста, жељаше (Шалчанин); Материјалиста, себичњак (Ј. Игњатовић); Два машинисте (И. Гарашанин); Признати слависта (Ј. Живановић); Је-

дан гимназиста (Л. Лазаревић); Он... није атеиста (С. Стефановић); Између гимназисте и правника (Л. Костић); Чувени авантуриста (Б. Кнежевић); Научењак и артиста (Б. Чокорило); Атеиста или слободни мислилац (Ж. Перих); Ненадмашни артиста (Ј. Дучић); Од слависте Добровскога (Стј. Радић); Шваба машиниста (Сремац); Човјек егзиста; Да ће као стипендиста у Загреб (Вј. Нозак); Велики спортиста (Јел. Димитријевић); Полић бијаше... атеиста (Черина); Разглашени артиста (Бартуловић); Чешки слависта (Ћурелац); Гимназиста Лука (Хорват-Кип); Велики идеалиста (Т. Ђорђевић); Егзиста (М. Беговић); Нежни идеалиста; Оптимиста се одушевљава (Нушић); Још је био идеалиста; Машиниста Фриц (Тосић); Мозак ватреног гимназисте (Ст. Живадиновић); Великога слависте (Ј. Радонић); Мој отац ти је био атеиста (В. Петровић); А сад... гардиста (Д. Радић).

Ист: С два три капиталиста (Л. Лазаревић); Бивши гардист (Валски); Имао је душу једног идеалиста; Поводом писања неког гимназиста (Скерлић); Савремени анархист (Цар); Социјалистички журналист (Д. Лалчевић); Ту је и брат — гардист (Јејо); *Berkley* је идеалист и спиритуалист (Ф. Мажуранић); Дакле социјалист; Смущени анархист (А. Ковачевић); Два млада гимназиста: Као да сам ја анархист (М. Павићевић); Песник је... идеалист (Дучић); Мицикин дечко [је] дентист; Од гносеолошког идеалиста — материјалист дијалектик; Упознала (је)... националиста хероја и генија (Крлежа); Ја сам социјалист; По струци пијанист (И. Секулић).

Неке од писаца из друге групе, тј. од оних који употребљавају суфикс *ист*, налазимо и међу писцима прве групе. То су Л. Лазаревић и Ј. Дучић, а није искључено да би се нашао још који. Тиме се број оних који доследно остају при облику *ист* (у једнини) још више смањује.

Сасвим другу слику даје множина. Већина писаца, и оних који у једнини пишу *иста*, употребљава у множини наставак *и*, тј. наставак именица м. рода на сугласник, у овом случају на *ист*. Међутим то изгледа формално тако, а у суштини није.

У питању је изузетан положај ових именица у нашој именичкој системи, о чему ће ниже бити говора.

Број писаца који у ном. мн. употребљавају облик *исти* толики је да би нас далеко одвело када бисмо наводили примере. Међутим није за потцењивање ни број писаца који доследно поступају са овим именицама као са осталим именицама м. рода на *а*. Ево примера од неколицине таквих писаца, а вероватно их има још:

Били они социјал-демократе, анархисте; ни инжињери, ни машинисте (Св. Марковић); Апсолутне материјалисте (М. Кујунџић); Малпинисте при ватри; Лица им све букле (Змај); Свршени гимназисте (Св. Вуловић); Капиталисте и пролетери (Пелагић); Јер су формалисте и онда када су артисте (Матош); Журналисте (В. Бакић); Нису само егоисте, већ и алтруисте (Ј. Протић); Да буду стипендисте; Кнежеве гарде (П. Борђевић); Гимназисте и богословци; Сада анегдотисте (В. Петровић); Претерани артисте и естетe (М. Марјановић).

У свима наведеним примерима за множину имамо облик номинатива. Облици ген. и акуз. су једнаки за *ист* и *иста* и ништа нам не казују. Што се тиче облика дат., инстр. и лок. именица на *иста*, могло би се рећи да се готово не употребљавају. У прегледаној грађи нашао сам само један пример те употребе: Благословена земљо немачка, где се сваке године производи... по један закон о *социјалистама* (Нупић, Сабр. дела XX, стр. 33). Такви облици заиста су сасвим необични.

Из изложеног материјала добијамо следећу слику:

Именице са суфиксом *ист(а)* двојако се завршавају: на сугласник (*ист*) и на *а* (*иста*). У једнини се обично мењају као именице на *а* (м. и ж. рода), а у множини као именице м. рода на сугласник, али се такође могу мењати и у једн. и у множ. као именице м. рода на сугласник, односно као именице на *а*. У овом последњем случају јавља се једно отступање: у дат. инстр. и лок. мн. немају наставак именица на *а* (-ама), већ наставак именица м. рода на сугласник (-има). Како су ген. и ак. мн. једнаки за обе врсте ових именица, то је у множини једина разлика у номинативу (и вокативу, који је једнак номинативу).

И у најновијем периоду нашег језичког развитка, од ослобођења наовамо, нема неких битних промена у овом питању. Теориски се, можда, јавља тежња ка искључивој употреби облика *ист*, што се нарочито манифестовало у преведеним делима. У оригиналном стварању, међутим, пре би се могло рећи да се тенденција више креће у правцу употребе облика *иста*.

То нам потврђују и ови примери извађени из неколико овогодишњих бројева „Књижевних новина“, „Борбе“ и „Политике“, узетих надхват: *Хуманист*, револуционар и научник; Поред најпопуларнијег *фелтонисте* (Књ. нов. бр. 19); Партиски *фелтонист*; Тврди да је... *фашиста*; Талентовани *индивидуалиста*; Јави се... учитељ *ројалист*; Уметника-*комунисте*; Велики архитекта *материјалиста*; Дела... либералног *економисте* (бр. 27); Лик *комунисте*; *Челиста* и *виолониста*; Америчког *виолонисте* (бр. 31); Узалуд ће *туриста*...; Све је... за *туристу*; У обичног *капиталисту* (бр. 34); Дарова *хумористе*; *Традиционалиста* по васпитању; Највећи *стилиста*; Уз њих... треба убројати... архивисту; *Новелиста*, *есејиста* и путописац (бр. 35). — Један *империјалиста* (Борба, 10. III. 51); Не треба бити *песимиста*; Први *финалиста* (6. VIII. 51); *Бригадиста* у спортској мајици (7. VIII. 51). Развијао се као *марксиста* (9. VIII. 51); Сваки научник... је::: *материјалиста* (2 IX. 51). — Велики *шахиста* (Политика 28. VI. 51); Да задовољи *туристу*; *Туриста* има лежај; *Туристи* се може пружити... (19. VII. 51); Прави *спортиста* (12. VIII. 51); Једног *комунисте*; Познавао [га] као *комунисту* (7. IX. 51) и сл.

Исто је тако и код појединих писаца. Мањи број употребљава, мање-више доследно, суфикс *ист*, а велика већина облик са *а*. Ево неколико примера узетих ту и тамо. Пријатељ *спортист*; Главни јунак *идеалист* (М. Богдановић); Добар *стилист* (Барац); Глишић је *реалист*; Објективни *реалиста* (В. Глигорић); Ноторног *опортунисту* и *ревизионисту* (Билас); Увијек *оптимиста*; *Активиста* београдске партиске организације (Чолаковић); Бивши *социјалиста*; Ја сам био *оптимиста* (В. Дедијер); Претвара се у *активисту* (Ј. Ђоковић); Удовица *гросисте* (Куленовић); Он је био *фашиста* (Давичо); Герасим је био *басиста* (Б. Чиплић).

И у часопису „Комунист“ и поред суфикса *ист* у наслову наћи ћемо много речи са *иста*, далеко више него оних са *-ист*

(Интернационализам за *комунисту* се јавља... — „Комунист” 1949, св. 4, стр. 133; Омогућити сваком *комунисту*..., 1950, 4—5/41; Првог *реалисту*, 1950, 6/115, Тип... *каријеристе*, 6/129; Сваки *капиталиста*, 6/173). Што је у наслову *комунист*, а не *комуниста*, то има свог језичког оправдања. Као што је напр. у речи *архив* и *архива* почело диференцирање у значењу, па је облик *архив* ушао и у назив неких стручних часописа (Архив за правне и друштвене науке, и сл.), тако је, мислим, и овде облик са суфиксом *ист* постао наслов часописа. Тако је и „Турист” име предузећа у Београду за смештај путника, а *туриста* (обичније него *турист*) сам путник. И само наше језично осећање не буни се против те диференцијације. Читао сам у „Комунисту” и *Добио сам собу од „Туриста”* звучи нам обично, обичније него: *Дао сам књигу једном комунисту* и *Видео сам једног туриста*. Свакако да овде значајну улогу игра и питање привикнутости или непривикнутости на неки облик.

Изгледа да је тенденција ка искључивој употреби суфикса *ист* најјаче изражена у преводима. Да ли је то под утицајем језика са кога се преводи или је то тежња за нормирањем, тешко је рећи. Истина је да је у језицима са којих се код нас највише преводи, у енглеском, француском и руском, суфикс *ист*, али напр. у чешком је *иста*, па ипак Винавер у преводу Швејка има „*телефонист* Ходоуски”, али већ у следећој реченици: „Са убеђењем је излагао *телефонисти*”.

Последњи пример карактеристичан је за читаво ово питање. Многи ће писац, из овог или оног разлога, употребити у номинативу реч са свим суфиксом без крајњег *а*, али ће у зависним падежима несвесно, руковођен језичким осећањем, прећи на облике именица на *а*. И у наведеним примерима за употребу облика *-ист* много је већи број примера за номинатив него за остале падеже. Врло су ретки писци који с пуном доследношћу употребљавају облик *-ист*. То су Скерлић, Цар, Крлежа, И. Секулић, М. Богдановић и можда још који.

На крају, у књизи проф. Белића „Око нашег књиж. језика”, која претставља низ разних чланака, објављених на разним местима (највише у НЈ) и у разна времена, од пет случајева употребе именица са овим суфиксом четири су са крајњим *а*,

а само један без њега (Нема *слависте* који не познаје рад В. К., стр. 25; Сетимо се . . . одличног *хуманисте*, 27; Велики *артиста*, 219; *Прблицист* и политичар, 221; Признатог *слависте*, 269).

После свега овога намећу нам се следећа два питања:

1. Зашто је, од Вука до Белића, већина наших књижевника, укључујући и Вука и Белића, махом употребљавала облик *иста*?

2. Да ли је тачно Маретићево тврђење да у народном језику нема оваквих речи?

Именице са суфиксом *-иста* значе или занимање: виолиниста, дентиста, журналиста, јуриста, машиниста, телефониста и др., или називе за припаднике појединих покрета и сл.: комуниста, социјалиста, монархиста, слависта, идеалиста, романиста и др. Већи део именица м. рода има у нашем језику сугласнички завршетак, а мањи део наставак *а*. Али док именице са сугласничким завршетком имају разна значења, именице на *а* значе, углавном, имена занимања или слично томе (исп. слуга, дрводеља, занатлија, ћурчија, терзија, судија, вођа и сл.). И није без разлога да се именице са суфиксом *ист* прилагоде овим именицама и да уђу у категорију тих именица. Вук је то осетио и није хтео да се поведе за немачким узором из којег је свакако узимао прве именице те категорије, а вероватно је да му као углед није послужио ни чешки или пољски језик, који једини од словенских језика имају *а*. Вуков пример „А он, као јуриста и судија, ваљало би да зна” (Скупљени грам. и полем. списи III, 33) најбоље илуструје ту његову тежњу ка прилагођавању именицама м. рода на *а*. Што је Вук доследно употребљавао *јеванђелист* разлог томе треба тражити у врсти дела у коме је употребљена та реч (Нови завет), а не у чему другом.

Да је Вук био у праву, показује данашње стање код ових именица. Све је мањи број оних који доследно употребљавају *ист*. И док се у писању овај облик суфикса још одржава, у говору је облик са *а* потпуно преовладао. Продирање ових речи у широке масе, парочито данас, све је веће и многе од њих постале су у народу сасвим обичне. Речи као: активиста, гардиста, гимназиста, колониста, комуниста, курџиста, машиниста; резервиста, социјалиста, телеграфиста, фаниста, данас су оп-

штеноародне и чују се само са *a*. Облик без *a* више је књишки, и стран је нашем језичком осећању.

Прилагођавање ових именица именицама *m.* рода на *a* није извршено у потпуности; у множини су оне задржале промену именица *m.* рода на сугласник. Док је у првим деценијама овог века тенденција ка потпуном изједначењу са именицама *m.* рода на *a* била доста јака, данас се готово не осећа. И у говору и у писаној речи ретко ће се наићи на облике множине по промени именица на *a*. Из тога би следило закључак да данас имамо једну категорију именица *m.* рода које се у једн. мењају као именице на *a*, а у множ. као именице *m.* рода на сугласник. За множину, међутим, и данас вједи оно што је Маретић рекао пре више од пола века, наиме „да треба причекати, што ће од њих учинити вријеме и обичај”, иако према данашњем стању не изгледа да би се ове именице и у множини могле прилагодити именицама на *a*. За то стање карактеристична је ова реченица из наше штампе: „Подела света међу крупним *империјалистима*, којом... један *империјалиста* поставља другоме... (Борба, 10. III, 51, стр. 2). Дакле, иста именица употребљена у два облика од којих, по граматичкој подели, један припада једној а други другој врсти именичке промене. Писац ове реченице вероватно није водио рачуна о граматичкој норми, већ се руководио само својим језичким осећањем. Међутим, када би граматичар покушао да строго примени граматичке „каноне”, у једном или другом правцу, у оба случаја бисмо добили реченицу која се не би слагала с нашим језичким осећањем („Којом... један империјалист...” и „Међу крупним империјалистама”...).

Пример таквог „канонизирања” пружа нам латиничко издање „Капитала” (1947/48 год.). Упоредујући ћирилично и латиничко издање II књиге „Капитала”, видимо да је примењен следећи принцип: у издању ћирилицом речи са овим суфиксом имају крајње *a*, а у издању латиницом су без њега. Како се у књизи највише употребљава реч *капиталиста*, наведећемо неколико примера с овом речи илустрације ради:

Из ћириличног издања: Ма шта *капиталисти* припадало пошав са становништва *капиталисте* (стр. XVII); Било у корист државе, било за *капиталисту* (XVII); Интереси који се

плаћају *капиталистима* (XVIII); Индустриски *капиталиста* (10); Фонд потрошње у коме *капиталисте* и радници... остварују свој доходак (297).

Из латиничког издања: Ма шта *капиталисту* припадало (пошав са становништа *капиталиста*) (стр. XX); Било у корист државе, било за *капиталиста* (XX); Интереси који се плаћају *капиталистима* (XX); Индустриски *капиталист* (11); Фонд потрошње у коме *капиталисти* и радници... остварују свој доходак (322).

У ћириличком издању налазимо облике на *иста* не само у једнини већ и у ном. мн. Међутим у трећем примеру имамо дат. мн. *капиталистима*, а не *капиталистама*, а друкчије не би ни могло бити, јер се овај други облик данас не употребљава, а и раније га је ретко ко употребљавао, што нам потврђују чињеница да међу великим бројем наведених и још већим бројем прегледаних примера имамо само један (Нушићев) са таквим обликом.

Али је друго питање овде много важније: да ли су редактори (а они су сигурно имали знатног удела у „решавању” овог проблема) били у праву поступајући овако? И још једно: да ли је суфикс *иста* само код српских писаца, а *ист* само код хрватских? Раније наведени примери показују нам да није. И на једној и на другој „страни” (тј. и са *ист* и са *иста*) имамо и српских и хрватских писаца. А у самим примерима из „Капитала” нема никакве друге језичке разлике, сем ове, вештачке. Несумњиво је да између језика српских и хрватских писаца постоје неке разлике, али су оне лексичке, а не морфолошке природе. Број речи које чине ту разлику није мали, а доста их је употребљено и у поменутом издању „Капитала”.

2

Напред је већ речено да именице са суфиксом *ист(а)* чине само једну, и то најбројнију групу именица са завршетком *т(а)* (грч. *της*, лат. *ta*). Од осталих именица ове категорије биле би именице са суфиксом *крат(а)* и још неке. И оне су у Ристић-Кангрину речнику дате на три начина, као и именице са суфиксом *ист(а)*, тј. оба облика напореда, стављањем *а* у заграду (аутократ(а), демократ(а), космополит(а),

фантаст(а) и др.), без *a* (аналфabet, архитект, аскет, атлет, династ и др.) и само са *a* (аристократа, бирократа, патриота, језуита и др.).

Али ове се именице не подударају потпуно са именицама на *ист(a)*. Код ових су, као што смо видели, у једнини обичнији облици именичке промене на *a*, а у множини именичке промене на сугласник. Код оних других, међутим, јављају се напоредо обе категорије: категорија именица м. рода на сугласник и категорија именица на *a*. Из те напоредности једних и других облика очекивали бисмо да писци унесу више доследности у употребу ових именица, да се одреде за једно или друго. Међутим, баш то је омогућило још веће шаренило него код именица на *ист(a)*. Ево неколико примера који то најбоље илуструју: Не чује се ни *демократ*; Велики *поета* (Љ. Ненадовић); Ни инжињери... ни *архитекти*: Били они... *социјал-демократе*, *анархисте* (Св. Марковић); Даштујем *врла патриота*; *нове појете*; *Дипломате* *круте* (Змај); *Династу* *самар*, *Што је поета*... писао (Ђ. Јакшић); *Енглески дипломат*; *српске династе* [су] *владале* (Ст. Новаковић); *Највећи патриота*; *Највећи патриот*; *Овај естет*; *Хришћански аскет* (Дучић); *Може постати атлет*; *Личио је на аристократу*; *Грчки атлети* (Ср. Пешић); *Бирократ — дипломат*; *Реалисти, демократи*; *о дипломатама* (Ј. М. Јовановић); *Један естет*; *Босанске династе*; *Радикали, демократе* (Цар); *Изврстан дипломат*; *Позив дипломате* (Ј. Радонић); *Ови бирократи*; *Артисти и естете*; *нису били аскете* (М. Марјановић); *Циркуски акробат*; *Ви сте неки аристократе, ви поети* (Крмежа).

Кад се има у виду да поједини писци не воде довољно рачуна о извесним питањима језичке природе, онда је разумљиво и ово шаренило. Руководећи се својим језичким осећањем и полазећи од онога што је у језику обичније, сасвим је природно да они избегавају, напр., употребу множине именица са суфиксом *иста*, јер је несвична, или једнину на *ист*, јер је мање обична, док је, напротив, код именица овога типа језичком осећању блиско, напр., и *акробат* и *акробата*, и *акробати* и *акробате*, тј. и облици са сугласничким завршетком као и они на *a*. Зато и није мали број писаца који ће у даном тре-

нутку, већ према свом језичком осећању, искористити једну од горњих могућности.

Већина наших старијих писаца, нарочито оних из прошлог века, употребљава облик са сугласничким завршетком. То је, вероватно, под утицајем страног, на првом месту немачког језика, у коме све ове именице имају сугласнички завршетак:

Рођен за бирократа (Ј. Игњатовић); Поштоваоцима малог појета (М. Ђ. Милићевић); Пјесник је архитекта (Бан); Лице [једног] дипломата (Богишић); Аристократ (Јагић); Пред њим је стојао аристократ; Такав сте ви патриот; Онај поет (А. Шеноа); Ја сам демократ (Кумичић); Њихов династ; Копија ... понатога ... аристократа (Балски); Овога атлета (Д. Станојевић); Над главом свакога аристократа (Св. Ранковић).

Наши дипломати (И. Гарашанин); Дипломати из света (М. Ђ. Милићевић); Као акробати (Л. Лазаревић); С аристократи пала није дозвољена (Кумичић); Као атлети (Тресић-Павичић).

Али ни број писаца који употребљавају облик са завршетком *а* није тако мали:

Једног ... дипломату (Вл. Ђорђевић); Није био аристократа (Св. Вуловић); Независан династа (Ч. Мијатовић); Несносни бирократа (И. Војновић); Великога патриоте (Л. Војновић); Окретан дипломата (М. Вукићевић); Између дипломате и дипломатичара (Г. Гершић); Прави патриоте (Ст. Бошковић); Династе [су] краљицу изгнали (И. Руварац); Укочене бирократе (М. Кујунџић).

Код писаца XX века врши се померање у корист облика на *а*, који су у савременом књижевном стварању готово савим преовладали.

Са сугласничким завршетком:

Он је био дипломат (Скерлић); Он неће учити за архитекта (Косор); Рече ... демократ (Лисичар); Без сумње је бирократ; Краљчевић је ... естет (Черина); Ви сте аристократ (Ф. Мажуранић); Релитија је била аутократ (Б. Кнежевић); О акробату; Живот аскета (Андрић); Најбољи архитекта (Горан-Ковачић) — Примитивни бирократи (Р.

Младеновић); Племениталши и анализфетети (Колар).

Са завршетком *a*:

Аристократа духа (Б. Будисављевић); Анализфетета (Нушић); Име... аскете (П. Остојић); Жестином увређеног патријоте; Српски династа (П. Ђорђевић); Космополита... бива (Матош); Терка једног бирократе (Ускоковић); Прокушани атлета (Д. Анђелиновић); Леш... тог атлете (В. Петровић); Уживање једног естетe (Бихаљи); Архитекта (Глигорић); Бошко [је] дипломата (Чолаковић); Био је естетa (Давичо); Владали [су] династе (Нехајев); Испадосмо сви анализфетете; Поете [га] убрајају (Нушић); Босанске династе; Помогнута аристократама. (Ј. Радонић); Као акробате (В. Дедијер).

Такву слику отприлике даје материјал из наших писаца узет из речничке грађе Института за српски језик САН. Тај материјал припремљен је за речник и он ни у ком случају не може бити потпун за овакву врсту испитивања. Зато и слика коју он даје може бити само приближна стварном стању.

Вук је, као што је напред већ показано, именице на *ист(a)* употребљавао углавном са крајњим *a*. То се могло лако утврдити на основу већег броја именица на *иста* које је Вук употребио. Код именица друге групе није тај случај. Оне продиру у наш језик у већој мери тек последњих деценија прошлог века. Код Вука налазимо само једну потврду: „Надам се да ће ми *поете* наше радо опростити” (Нар. пјесме I, (1824), стр. III). Ово је, међутим, исувише мало да би се могао донети суд о томе како их је Вук употребљавао. Остаје нам једино да претпоставимо, аналого именицама на *ист(a)*, да би Вук и овде задржао *a*. Што се тиче множине, не можемо се послужити аналогичом, јер је баш ту главна разлика између ове две групе именица. А онај један пример (поете) не би био довољна потврда да би Вук и у другим случајевима у множини употребио наставак промене на *a*, а не онај други.

Код Даничића налазимо у поменутој грађи такође само један пример: „Као прави *патриот*” (Ситн. списи, стр. 361), сасвим недовољан за општи закључак.

Маретић, и у Јез. савјетнику и у II изд. Грам. и стил., мисли „да је боље *т* него *та*”. Тај свој закључак он је учинио

на основу неколико речи које се чују искључиво без *a* (архимандрит, језовит [језуит], митрополит, а које су постале народне. Међутим, сугласнички завршетак ових именица, као и именице *јеванђелист*, у вези је са њиховим пореклом.¹⁾ У праву је Маретић кад каже да су „књижевничке речи: аристократ, демократ, дипломат, језуит, космополит”, али он губи из вида да су већ у време када је изишло II издање његове велике граматике неке од ових речи и друге сличне дубоко продрле у народ. Таква је, напр., реч *демократ*, која је у јеку политичких борби између два светска рата била позната широм територије српскохрватског језика по припадницима Демократске странке. Али ако је она ушла у народ у књижевном облику са сугласничким завршетком, у народу је била подвргнута законима нашег језика, прилагодила се нашем језику и као таква, прилагођена, вратила се у књижевност као *демократа*. А исто се то десило и с речима *акробата*, *атлета*, *дипломата*, *патриота*, а у последње време широку распрострањеност у народу добиле су и друге сличне речи (аналфабета, бирократа и др.). О њиховој распрострањености говори и то што су поред свог основног значења неке од тих речи добиле и нова, пренесена значења. Тако *атлета* није само онај човек који пред публиком (напр. у циркусу) показује своју снагу дижући терег и сл. него сваки сважан, развијен човек; за човека који се лако сналази и спретно избегава опасностима рећи ће се да је акробата иако не изводи никакве вештине на јавном месту, а реч *дипломата* у народу је више у употреби у значењу „вешт, препреден човек”, него у правом, професионалном значењу.

Ово прилагођавање проширило се на све именице ове категорије, као и код именица са суфиксом *иста*, и у једнини је готово потпуно преовладало. Поред наведених примера Биџаљија, Глигорића, Чолаковића, Давича — то нам потврђују и ови примери из наше штампе: Радник *социјалдемократа*; Велики *архитекта* ентеријериста (Књ. нов., бр. 27/5); Могао [је] бити космополита (бр. 31/1); Када сам видео високог *атлету* (Политика 28. VI. 51); Напредан и демократа (17. VIII. 51); Увек насмејани *атлета* (25. VIII. 51); Стеже руку... бољем атлети

¹⁾ В. о томе опширније у поменутом чланку П. Борђића.

(26. VIII. 51); Да ли је *демократа* (29. VIII. 51); Као на кнежевског *поету* (5. IX. 51); Као словеначког *патриоту* (7. IX. 51); Као велики *патриота* (Борба, 7. IX. 51).

Код именица са суфиксом *ист(а)* у множини је, као што смо видели, победила промена са сугласничким завршетком (*исти*). Код ових именица та „борба“ није још потпуно решена, али је, изгледа, тенденција супротна ономе што се извршило код именица на *ист(а)*: *Архитекте* постављају; *Архитекте* сматрају (Политика, 4.VIII.51); Рекорде групе *атлете* (22.VIII.51); Неки *дипломати* (3.IX.51); Они су боље *атлете* (6. IX.51); *Бирократе* који руководе галеријом (Књ. нов. 1951, бр. 34/3); Најбољи *архитекти* (бр. 36/6); Поједини *дипломати* (Борба, 1. IX. 51); Догматичари и *бирократи* (2.IX. 51); Са владарима, *дипломаатма* и књижевницима (5.IX.51).

Али још увек има колебања. Тако, напр., у истом чланку у Политици од 18. VI. 51. налазимо овакве две реченице: „Никакав траг британским *дипломатама* није нађен“, и „Нестали *дипломати* понели су“.

Из свега изложеног можемо закључити да се код ових именица процес прилагођавања именицама м. рода на *а* у јединици готово потпуно извршио, а у множини у знатној мери, односно да су се оне већ готово укључиле у категорију именица на *а*.

Што се тиче примера као што су ови (из поменутог чланка у Политици од 18. VI. 51.): „Нестанака два британска *дипломата*“ и „Оба *дипломата*“, то је питање које излази из оквира овог чланка. Оно обухвата именице м. рода на *а* уопште уз бројеве *два* и *оба* и захтева посебно проучавање и објашњење.

Засебно питање је такође слагање субјекта са осталим деловима реченице када је субјект у множини, а има наставак промене именица на *а*. Ст. Новаковић, напр., пише: „Династе [су] владале“, а И. Руварац: „Династе [су] краљицу изгнати“. Исто тако Ст. Бошковић: „Прави патриоте“, а М. Кујунџић: „Укочене бирократе“ и сл. И ово је један доказ колебања, нарочито код старијих писаца, између две категорије именица. То питање такође треба посебно проучити и објаснити.

На крају неколико речи о једном питању које се најчешће налази како тиче свих именица са суфиксом *т(а)*. Ван сваке је сумње

да су облици са *a* (у једнини) у говору потпуно преовладали, чак и у говору оних који у писању то *a* изостављају, боље речено избегавају. А избегавају га из неких својих разлога, било зато што сматрају да би те именице требало свести на једну категорију, на именице м. рода са сугласничким завршетком, било под страним утицајем, било из неког трећег разлога. Али док је у писању пажња довољно јака да спречи сваку „грешку“, у говору се врло често „омакне“ облик са *a* нарочито у зависним падежима. А ако је тако, зашто не допустити и у писању прилагођавање ових именица именицама м. рода на *a*, као што је то већ извршено у говорном језику?

3

Суфикс *ист(а)* врло је продуктиван и нове именице са тим суфиксом, иако страног порекла, јављају се такорећи свакодневно. Оне се тако брзо преносе у наш језик да изгледа као да се истовремено стварају у разним језицима. Тако се, напр., присталице Коминформа у страном свету називају *коминформисти*, па је и у наш језик пред речи са нашим суфиксом *коминформовци* (сбичније *имформироваци*) почела да продире и реч *коминформист(а)*. У преводима с руског наћи ћемо речи као *колективист(а)*, *прогресист(а)*; необичне су и ретке речи: *ентеријерист(а)*, *клавсенист(а)* (Књ. нов. 1951, бр. 34); *интервенционист(а)*, *иредентист(а)* и сл.

Код осталих именица ове категорије нема те продуктивности као код именица са суфиксом *ист(а)*. Њихов број једва ако прелази двадесет, а половину тога чине оне са суфиксом *крат(а)*. Зато код њих и не може бити уопштавања у оној мери у којој га има код оних првих. Услед малобројности оне, односно неке од њих, готово се не осећају као именице ове категорије, што још појачава шаренило које у њима влада. Док се, напр., све именице на *крат(а)* најчешће употребљавају са крајњим *a*, код неких од преосталих заиста је тешко рећи шта је данас обичније, да ли, напр., *аскет* или *аскета*, *династ* или *династа*, *профет* или *профета*, *фантаст* или *фантаста*. Међутим, с обзиром на то да се већина осталих именица ове групе углавном употребљавају са *a*, нема разлога да се и ових неколико не укључе у ту категорију.

Св. Марковић